

Петрова Озель Л. П.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства і лінгводидактики
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

**ЛЕКСИКА ТЮРКСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ:
ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ В РОМАНІ
ВОЛОДИМИРА МАЛИКА «ТАЄМНИЙ ПОСОЛ»**

Дослідження лексики орієнтального дискурсу представлені в працях А. Кримського, В. Підвойного, В. Лучика, К. Тищенко, О. Гаркавця, Г. Халимоненка, М. Гриценка, с. Біляєвої, В. Стецюка, О. Макарушки, І. Дриги, І. Скразловської, М. Челенка, О. Мавріної, Т. Сеїтг'яєвої. Проблему українсько-тюркської етнолінгвістичної та міжкультурної комунікації порушують А. Дочу, К. Кожухар, О. Дутка, В. Дубровський, Ю. Кочубей, В. Бушаков, Ф. Туранли, В. Луценко, К. Кожухар; лінгвостилістичні й літературно-художні параметри орієнтальних мотивів в їх традиційних і новаторських інтерпретаціях стали предметом наукових студій О. Огневої, А. Каспрука, М. Вишняка, Я. Рудницького, Н. Науменко, А. Мяло.

З'ясуванню ролі тюркізмів у розвитку лексичної омонімії, встановленню джерел запозичення й характеристикі семантико-стилістичних особливостей лексичних омонімів присвячено дослідження О. Дутки [4]; аналіз номенклатури назв їжі, харчування, посуду і начиння в україномовному середовищі Республіки Молдова привернув наукову увагу К. Кожухар; М. Дочу резюмує, що «кримсько-татарська лексика значно вплинула на українську мову», внаслідок чого «у мові-реципієнті відбулися семантичні процеси: збагачення лексики новими словами, поява вторинних значень, синонімічні процеси, витіснення або розмежування значень між синонімічними питомою та запозиченою назвами, звуження, розширення значень, пристосування лексем» [3, с. 126].

Проблему українсько-тюркських мовних контактів аналізує А. Мяло, зокрема в історичному романі Р. Іваничука «Мальви» виокремлює групи тюркізмів за семантикою та ступенем засвоєння, подає відомості про їх походження; в окремі групи дослідниця виділяє терміни, пов'язані з соціальною структурою, зокрема назви державних посад, суспільних станів, титулів, організації турецького війська; номінації матеріальної культури; культурологічну лексику, зокрема назви музичних інструментів; топоніми й антропоніми [9].

Лінгвостилістичні особливості романів Володимира Малика представлено у критичних статтях та розвідках М. Ільницького, В. Чумака, І. Дзюби, К. Волинського, А. Мовчун, Н. Шаповал, проте лексика орієнтального дискурсу, зокрема тюркського походження, ще не посіла належного місця в лінгвостилістичних студіях і потребує подальшого аналізу, а також є актуальною з точки зору розширення напрямів міжкультурної комунікації та вивчення оригінальної етнокультурної специфіки тюркських народів.

Спираючись на аналіз різних типів орієнтальної лексики в працях дослідників [1; 2; 3; 5; 9], доходимо висновку, що лексико-семантична система тюркізмів у історико-пригодницькій тетралогії Володимира Малика «Темний посол» експлікована наступними тематичними групами: номінації на означення соціальної структури суспільства, місця героя в ієрархії громадських та політичних відносин: *хан, падишах, бейлер-бей, мурза, ага, ефенді, сераскир, казнадар, диван, дервіш* (із перськ.,) *мубашир, чауш, каратюрки, санджак, каймакам, казі-асахчі, вілаєт, калга, нуреддин, кехая, каведжі*; лексеми мілітарного характеру на означення військових посад і звань, збройних підрозділів, назв холодної та вогнепальної зброї: *орда, ординці, яничари, капудан-ага, чамбул, бюлюк-баша, спагія, байрактар, акинджі, аджем-оглани; боздуган, яничарка, ятаган, аркебуз, кинджал, канчук, ханба, аркан*; лексика матеріально-побутової культури, засвідчена назвами одягу та аксесуарів, архітектурних споруд та їх частин, національних страв, грошових одиниць (*пештимал, бариш, бакішиш, караван-сарай, чарик, чепрак, малахай, ракія, міндер, фарсах, айран, селямлик*; макро- й мікроетноніми, що засвідчують національну та історико-етнографічну приналежність героїв, спосіб їхнього життя, побут, господарювання, специфіку промислово-виробничої діяльності, особливості комунікації: *татари, турки, кримчаки, ногойці, караїми*.

Окрему своєрідну групу становлять власні назви тюркського походження, серед яких найбільш значними групами є антропоніми, серед яких чоловічі й жіночі імена, прізвиська, етикетні звертання, художньо-образні іменування (*Алі, Бекір, Гамід, Ферхад, Реджеп, Осман, Адіке, Кемаль, Каладжі-бей, Сафар-бей, Іраз, Асен-ага, Магомед-Авджі, Кара-Мустафа, Чорнобай*), топоніми, зокрема хороніми, ойконіми, гідроніми-потамоніми, ороніми (*Туреччина / Османська імперія / Порта, Стамбул, Крим / Кирим, Аксу, Кизил-Ирмак, Ак-Мечеть, Буджак, Чорнобайка*); палацову й замкову культуру Туреччини представляють назви архітектурних споруд та їх комплексів – башт, фортець, мечетей, мостів, воріт: *Семивежний замок, мечеті Сулейманіє, Ая Софія, маєток Еюб, вежа Еда Куле, ворота Айвасари-капу*, які відтворюють особливості урбаністичних ландшафтів, відображають етнічну своєрідність життєдіяльності етносу.

У контекстах роману-тетралогії досить часто з документально-енциклопедичною точністю репрезентовано ряди мілітарної лексики з метою детальних характеристик озброєння, військового спорядження. В ході аналізу відзначаємо, що вживані в романі В. Малика номінації тюркського походження набули значної популярності в сучасному комунікативному дискурсі на етапі протистояння російській агресії: лексема *байрактар*, що нині набула виразно експресивної семантики як різновид зброї (безпілотний літальний апарат), стала символом не тільки нового типу високоточної зброї, а й українського опору у війні, невіддільною часткою популярної пісенної культури й фольклору; лексема тюркського походження в перекладі з турецької мови ознає «прапорonoсець», від «байрак» – прапор. В українській мові лексема *байрак* (турецьке – *ущелина, урвище або балка* / рідше *баір* (кримськотатарське) – «пагорб або зарослий схил») функціонує зі значенням «сухий або вологий яр, балка, що заріс деревами (здебільшого дубовими дібровами) чи чагарниковими кущами» [10, Т. 1, с. 91]. До того ж лексема *байрактар* є апелятивом до антропоніма, зокрема прізвища *Байрактар*. Як свідчить аналіз контексту, в романі «Таємний посол» Володимира Малика лексема тюркського походження *байрактар* вживається для опису ватажків руху болгарських гайдуків: «*І Сливен дав йому найвизначніших ватажків – Богдана-воєводу, Мирчо-воєводу, Тимануша-воєводу, Страхила-воєводу, Стояна-воєводу і багатьох інших воєвод, байрактарів та гайдуків, котрих народ упродовж століть прославляв у своїх піснях*» [7, с. 197], що засвідчує вживаність тюркських лексем також для опису болгарських етноісторичних реалій.

Лінгвостилістичні репрезентації основних груп номінацій орієнтального дискурсу в тетралогії Володимира Малика «Таємний посол» свідчать про значну роль тюркізмів для формування стилю історико-пригодницького роману, оскільки відіграють провідну роль для створення відповідного етнонаціонального колориту, зокрема зображення специфіки духовної й матеріальної культури, історичного хронотопу, геополітичних процесів, менталітету представників тюркських народів.

Список використаних джерел:

1. Гаркавець О. Тюркізми. Українська мова: Енциклопедія. Київ, 2004. С. 694–695.

2. Гриценко М. Прізвища мешканців Зіньківщини та місцеві назви східного (тюркського) походження. *Рідний край: альманах Полтавського національного педагогічного університету*. 2014. № 1. С. 69–74.

3. Дочу А. Кримськотатарські лексичні запозичення в українській мові (на матеріалі етимологічного словника української мови). *Матем-*

ріали III–IV Конгресу сходознавців. Київ : Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського. 23 – 24 грудня 2020 року. С. 123–127.

4. Дутка О.Я. Тюркізми як джерело поповнення омонімів в українській мові. URI: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/2053> (дата звернення: 21.11.2022)

5. Кожухар К.С. Тюркський чинник у формуванні номенклатури назв їжі, харчування, посуду, начиння українців Молдови. URI: <http://zif.onu.edu.ua/article/view/62122> (дата звернення: 21.11.2022).

6. Лучик В. Тюркізми в топонімії України. URI: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um117.htm> (дата звернення: 25.09.2022)

7. Малик В. Таємний посол. Роман. Том I. Х.: Прапор. 1989. 541 с.

8. Малик В. Таємний посол. Роман. Том II. Х.: Прапор. 1989. 541 с.

9. Мяло А. Тюркізми в українській історичній прозі (на прикладі роману «Мальви» Романа Іваничука). <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/3072>

10. *Словник української мови в 11-ти томах*. Київ : Наукова думка. 1970–1980.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-56>

Починок Л. І.

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри історії української літератури та компаративістики

Кам'янець-Подільського національного університету

імені Івана Огієнка

м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна

СХІДНІ МОТИВИ У СВІТОГЛЯДНО-ТВОРЧІЙ РЕЦЕПЦІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Проблема творчих зв'язків Лесі Українки зі світовим культурно-історичним контекстом уже стала традиційною і звичною в наукових студіях літературознавців (В. Агеєва, О. Забужко, А. Криловець, Я. Поліщук та ін.). Сходознавчі питання життєтворчості письменниці наразі найбільш повно розкриті у праці О. Огневої «Східні стежки Лесі Українки» [2], в якій увага зосереджується навколо індійських, єгипетських та китайських мотивів у творчій практиці української поетки та її сприйняття духовної і матеріальної культури народів Сходу. Отож, у